

виховання і самовиховання особистості.

Література

1. Азаров Ю. П. Самосознание подростка / Ю. П. Азаров // Мудрость воспитания. Книга для родителей. – М. : Педагогика, 1989. – С. 121–124.
2. Божович Л. М. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л. М. Божович. – М. : Просвещение, 1968.
3. Кайгородов Б. В. Психологические особенности развития самосознания в юношеском возрасте / Мир психологии. – 1999. – № 3. – С. 155–159.
4. Кон И. С. Психология юношеского возраста / И. С. Кон. – М., 1979.
5. Мамардашвили М. К. Самосознание мыслителя в классической и современной буржуазной философии. Хрест. по общ. психологии. Психология мышления / М. К. Мамардашвили, Э. Ю. Соловьев, В. С. Швырев. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1981. – С. 374–380.
6. Мудрик А. В. О воспитании старшеклассников / А. В. Мудрик. – М. : Просвещение, 1981. – 176 с.
7. Орлова Ю. М. Восхождение к индивидуальности: кн. для учителя / Ю. М. Орлова. – М. : Просвещение, 1991. – 287 с.
8. Психология: словарь / под. общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – М. : Политиздат, 1990. – 494 с.
9. Рогачева С. Н. Влияние самосознания на динамику развития самостоятельности младшего школьника в процессе социализации / С. Н. Рогачева / Мир психологии. – 1999. – № 3. – С. 159 – 167.
10. Рувинский Л. И. Нравственное воспитание личности / Л. И. Рувинский. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1981. – 184 с.
11. Словарь практического психолога / сост. С. Ю. Головин. – Минск : Харвест, 1997.
12. Спиркин А. Г. Философский энциклопедический словарь / А. Г. Спиркин, М. Г. Ярошевский. – М. Энциклопедия, 1983. – 840 с.
13. Чамата П. Р. Вопросы самосознания личности в советской психологии / П. Р. Чамата // Психологическая наука в СССР. – Т. 2. – М.: АПН РСФСР, 1960. – С. 91–97.
14. Чеснокова И. И. Особенности развития самосознания в онтогенезе. Принцип развития в онтогенезе. Принцип развития в психологии / И. И. Чеснокова. – М. : Наука, 1978. – С. 316–337.
15. Шумилин Е. А. Психологические особенности личности старшеклассника. – М. : Педагогика, 1979. – 152 с.

Г. П. Пустовіт

м. Київ

ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ – ПРІОРИТЕТ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті охарактеризовано сучасні підходи до виховання зростаючої особистості, виокремлено сутнісні характеристики цього процесу, розкрито сутність дозвіллевої діяльності дітей та учнівської молоді у позашкільних навчальних закладах.

Ключові слова: позашкільний навчальний заклад, виховання, дозвіллева діяльність, соціалізація, особистість.

Зміни, що відбуваються сьогодні у суспільстві, детермінують пошук і обґрунтування концептуальних засад освіти й виховання зростаючої особистості у позашкільних навчальних закладах, вибудованих на актуалізації

провідних психолого-педагогічних підходів – особистісно орієнтованого на “ситуацію успіху” дитини в різноманітні життєдіяльності в освітньо-виховному середовищі закладу, ціннісно-мотиваційного орієнтованого на формування системи цінностей і мотивацій особистості, діяльнісно-практичного, спрямованого на практичну соціально значущу діяльність дітей та учнівської молоді, соціально адаптаційному, який забезпечує адаптацію дитини до соціальних викликів та загроз. Їх логічна єдність у розв’язанні численних освітньо-виховних проблем у позашкільних навчальних закладах має забезпечити ефективність побудови навчально-виховного процесу, спрямованого на ефективний інтелектуальний, духовний та фізичний розвиток дитини, вироблення умінь і навичок самоосвіти, самовизначення і професійної орієнтації, реалізації її індивідуальних здібностей та творчого потенціалу. Важливим компонентом побудови сучасної освітньо-виховної системи у цих навчальних закладах є гуманітаризація організаційно-педагогічних й методичних засад реалізації навчального змісту, визнання дитини центром освітньо-виховної системи цих навчальних закладів, гуманізація процесів взаємодії педагога, учня і його батьків, громадськості, інших сучасних інститутів виховання учнівської молоді.

Підтвердження останнього знайшло своє відображення у Законі України “Про позашкільну освіту”, Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, Концепції позашкільної освіти і виховання, Концепції громадянського виховання дітей та учнівської молоді в умовах розбудови українського суспільства, у змісті яких визначено, що метою навчально-виховної діяльності позашкільних навчальних закладів є виховання і розвиток творчого потенціалу та соціальної активності особистості, формування її системи гуманістичних цінностей, моральної вихованості, патріотизму та громадянської відповідальності за власні вчинки і дії.

Це дає підстави стверджувати, що сучасному вихованню порівняно з освітою у позашкільних навчальних закладах має бути повною мірою властива випереджувальна роль, виховання має ставати засобом відродження національної культури, припинення соціальної деградації, стимулом пробудження таких моральних якостей, як совість, патріотизм, людяність, почуття власної гідності, творча ініціатива, відповідальності за власні вчинки і дії [1, с. 6–10].

У контексті останнього актуальність модернізації змісту позашкільної освіти і виховання сьогодні посилюється як необхідністю подолання негативних явищ, притаманних сучасному українському суспільству, так і тим, що ця система визначально орієнтована на вільний вибір особистістю змісту, напрямів, видів і форм діяльності, формування її особистих уявлень про соціокультурне і соціоприродне середовище, розвиток пізнавальної мотивації і творчих здібностей та таланту. Тому позашкільна освіта і виховання мають розглядатись як такі, що виявляють найближчі перспективи розвитку особистості в різних соціальних й освітньо-виховних інститутах, де позашкільні заклади мають стати центрами мотиваційного розвитку особистості, її професійного самовизначення і самореалізації [2].

Враховуючи останнє, навчально-виховний процес позашкільних навчальних закладах має організовуватися з урахуванням умов особливої соціальної сфери вільного часу дитини, що дасть змогу ефективніше вирішувати поставлені перед цими навчальними закладами завдання освіти і виховання підростаючої особистості. Тим самим актуалізується проблема визначення місця і ролі, а відтак, пріоритетності виховання особистості, за всього розмаїття виховних технологій у сучасній системі позашкільної освіти, хоча ця проблема залишається сьогодні дискусійною. Насамперед, це викликано своєрідністю навчально-виховної діяльності позашкільних навчальних закладів, яка проявляється у добровільному і цілеспрямованому використанні дитиною вільного від навчання у загальноосвітній школі часу для найповнішого розвитку своїх потенційних можливостей.

Остання думка підкріплюється аналізом сучасної педагогічної практики, у межах якої проблема організації педагогічно спрямованого дозвілля дитини стає дедалі актуальнішою. Це пояснюється низкою причин, а саме: диспропорцією між кількісними і якісними показниками навчального і вільного часу дитини, не на користь останнього, посиленням негативних соціально-економічних впливів та загроз, загальним падінням культурного рівня суспільства, стихійних чинників найближчого оточення (вулиця, різноманітні об'єднання), девальвацією суспільних цінностей, чому значною мірою сприяють ЗМІ, особливо телебачення та друкована продукція; розмаїттям інтересів та потреб дітей, які нерідко не знаходять реалізації в формальній сфері дозвілля.

Тому сьогодні актуалізується ще один аспект діяльності позашкільних навчальних закладів, який полягає у подоланні суперечності між розумінням дітьми свого вільного часу як відпочинку і діяльністю позашкільного навчального закладу як організаційної структури інституту педагогічно спрямованого виховання. Позашкільна освіта сьогодні має розглядатись як така, що виявляє найближчі перспективи розвитку зростаючої особистості, а позашкільні навчальні заклади за такого підходу мають стати центрами мотиваційного розвитку особистості, її самореалізації і професійного самовизначення [3].

Водночас, іншим важливим процесом, характерним саме для позашкільних навчальних закладів, є індивідуалізація життєвого шляху зростаючої особистості. Саме індивідуалізація процесу виховання розглядається нами як система засобів, які сприяють усвідомленню зростаючою особистістю своїх відмінностей від інших, своєї нинішньої слабкості чи своїх переваг завдяки розвитку свого творчого потенціалу. Це усвідомлення необхідне для духовного прозріння дитини, для самостійного й успішного її просування на шляху індивідуального розвитку, вибору сенсу життя й власного життєвого шляху.

Тобто, йдеться про допомогу учневі в царині особистісного його самовизначення і самоствердження. За такого підходу предметом педагогічної підтримки в освітньо-виховному процесі позашкільного навчального закладу стає процес спільного з дитиною визначення її власних (часткових освітніх й

розвивальних) цілей, можливостей та шляхів задоволення інтересів і потреб, подолання перешкод (наявних проблем), які заважають їй зберегти свою людську гідність, самостійно досягати бажаних успіхів у навчанні, самовихованні, спілкуванні та взагалі у життєдіяльності в освітньо-виховному середовищі позашкільного навчального закладу. Тоді освіту дітей та учнівської молоді у цих навчальних закладах є всі підстави розглядати як певну взаємодію процесів виховання, самовиховання, становлення й самостановлення, професійної орієнтації як складових соціалізації підростаючої особистості, тобто в єдності навчально-виховних впливів на дитину, коли "...створюється інтелектуальне поле входження зростаючої особистості у загальний для всіх життєвий простір" [4].

Досягнення такого результату стає можливим за умови запровадження у позашкільних навчальних закладах інноваційної моделі цілісного позашкільного освітньо-виховного простору, побудованого на гуманістичній (культурологічній) парадигмі, де центром системи визначено дитину з її потребами, мотивами, бажаннями, інтересами, переконаннями, ідеями і ідеалами, самосвідомістю, і якому має бути надано системність, ціннісно-орієнтоване спрямування на самоактуалізацію й самодетермінацію особистості, творчий й соціально активний характер її навчально-пізнавальної і суспільно-практичної діяльності. Очевидною стає необхідність соціального запиту на виховання особистості. Водночас вихованню, щоб бути ефективним, необхідно стати важливою складовою життя самої дитини, її сім'ї, громади й суспільства в цілому. У такому контексті дитина має усвідомити рівень своєї готовності, а головне здатності до реалізації творчого потенціалу в освітній й духовно-моральній предметно-продуктивній діяльності, до соціальної мобільності на основі засвоєних моральних норм й духовно-моральної установки "ставати краще"; готовності і здатності до розвитку, морального вдосконалення, самооцінки, розуміння сенсу свого життя, індивідуально відповідальної поведінки; здатності до самостійних вчинків і дій, що здійснюються на основі морального вибору, прийняття відповідальності за її результати, цілеспрямованості та наполегливості в досягненні результату; готовність і здатність виражати й відстоювати свою громадські позицію, критично оцінювати власні наміри, думки і вчинки.

Завершуючи, слід акцентувати увагу на тому, що виховання зростаючої особистості у позашкільних навчальних закладах дає змогу сьогодні залучити значну кількість дітей до педагогічно орієнтованого дозвілля, а відтак, створюються сприятливі умови для їхнього розвитку і становлення як соціально активних громадян.

Література

1. Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні / Освіта України. – 2004. – № 94. – С.6–10.
2. Пустовіт Г. П. Позашкільна освіта і виховання: дидактичні основи методів навчально-виховної роботи : монографія / Г. П. Пустовіт. – Суми : ВТД "Університетська книга", 2008. – Кн. 2. – 272 с.
3. Пустовіт Г. П. Позашкільна освіта і виховання: теоретико-дидактичний аспект : монографія / Г. П. Пустовіт. – Книга 1. Видання друге доп. і випр. – Видавництво МДУ ім.

В.О.Сухомлинського. 2010. – 379 с.

4. Бех І. Д. Виховання особистості : підручник для вищих навчальних закладів / Іван Дмитрович Бех. – К. : Либідь, 2008. – 840 с.

К. І. Чорна

м. Київ

ГУМАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ ЯК ПРІОРИТЕТНА УМОВА СТАНОВЛЕННЯ КУЛЬТУРИ ГІДНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Анотація. У статті розкрито сутність гуманізації виховного процесу як пріоритетної умови становлення культури гідності зростаючої особистості.

Ключові слова: культура гідності, гуманізація виховного процесу.

Становлення відкритого демократичного суспільства й правової держави в Україні передбачає заміну старих авторитарних зовнішніх способів регулювання поведінки людей на нові, внутрішні регулятори, орієнтовані на особистостей з більш високим рівнем гуманістичної моральності. Одним із таких регуляторів є почуття власної гідності, оскільки саме через нього здійснюється найбільш ефективний моральний спосіб корекції поведінки людини, яка добровільно у цілковитій відповідності, гармонії зі своїми почуттями й переконаннями здійснює вчинки, що відповідають моральним вимогам суспільства.

Окрім загальнодержавної зацікавленості у вихованні культури гідності дітей та учнівської молоді не менш важливою є особистісна нагальна потреба народу України у створенні умов для вільного саморозвитку, реалізації своїх прав і свобод, поваги власної гідності. Останнє обумовлюється тим, що гідність була, є і завжди буде життєвою необхідністю, надцінністю й домінантною ознакою особистості. Це показник вищої моральної самосвідомості, до якої мусить піднятися молода людина. Особливого значення ця проблема набуває в епоху глобалізації.

Проблема гідності сьогодні розглядається як правова, філософська, етична, психологічна, психотерапевтична, педагогічна категорія. Відповідно відбулась диференціація цього поняття.

Розкриваючи сутність поняття “культура гідності особистості”, ми виходили з того, що цей феномен значною мірою залежить від сучасного розвитку права й етичної культури. Це відповідає базовому розумінню культури особистості як гармонії знань, умінь і ставлень. Знання й уміння опосередковують ставлення. Ставлення – це реальний дійсний зв’язок, який встановлює людина з суб’єктами і об’єктами навколишньої дійсності у своїй свідомості. Це зв’язок “Я – Я”, “Я – Ти”, “Я – суспільство, нація”. Показниками ставлення особистості є її якості, які опосередковано несуть в собі значиме для людей – цінність. Оскільки саме визнання людини найвищою цінністю, а її прав пріоритетними характеризує найвищий рівень досягнення сучасної цивілізації, ми дійшли висновку, що культура гідності особистості – це ціннісне ставлення до себе та до інших. Тому важливим напрямом виховання є становлення системи